

Strane trupe i vojne baze na tuđim teritorijama

Stacioniranje stranih trupa i vojne baze na teritorijama drugih zemalja, jedan je od najsloženijih problema savremenih međunarodnih odnosa, bilo da se posmatra sa političkog, vojnog ili pravnog stanovišta. Premda, istorijski gledano, ova se pojava u različitim oblicima javlja od nastanka država, odnosno ratova, ona dobija istaknuti značaj u međunarodnim odnosima, naročito u Evropi, krajem 18. i u 19. veku, a globalne razmere tek u toku dva svetska rata i u današnje vreme. Značaj i uticaj ove pojave na političke i vojne strategijske koncepcije menjali su se zavisno od razvoja ratne tehnike i rasprostranjenosti ratišta. Prvi, a naročito drugi svetski rat koji je zahvatio sva svetska područja, istakli su ogroman strategijski i operativni značaj vojnih baza i stranih trupa na tuđim teritorijama. Bez prisustva savezničkih trupa i razvijenih vojnih baza u drugom svetskom ratu ne bi se postigla pobeda nad silama osovine.

Međutim, nakon drugog svetskog rata, i pored postojanja Organizacije Ujedinjenih nacija i napora progresivnih snaga u međunarodnoj zajednici da se izgrade mir i bezbednost na novim osnovama, vojno prisustvo na tuđim teritorijama se ipak sve više širi i postaje globalna pojava. Ono sve više služi za ostvarenje političkih ciljeva i zaštitu ekonomskih interesa vodećih vojno-političkih integracija.

1 .Vojni značaj

(pojam, vrsta, funkcija)

Pojam stranih trupa definiše se kao naziv za vojne formacije koje pripadaju drugoj državi (vojnom savezu), odnosno deluju kao organi određene međunarodne organizacije na teritoriji neke zemlje.¹

¹ Vojna enciklopedija, tom IX, str. 170.

Svrha boravka stranih trupa na tuđim teritorijama je različita: izvršavanje određenih ratnih zadataka, okupacija dela ili cele teritorije protivničke države; zajedničko učešće u ratu na osnovu ugovora (bilateralnih ili multilateralnih), odnosno učešće u koalicionim ratovima, kao trupe za intervenciju u korist određenih strana u građanskim ratovima; intervencija protiv oslobodilačkih pokreta ili radi pomoći takvim pokretima.

Stacioniranje u miru može biti na osnovu sporazuma ili međunarodnih ugovora radi izvršenja određenih poslova (preuzimanja oružja i ratne opreme, obuke, prijateljskih poseta drugim oružanim snagama).

Pojam vojna baza ima više značenja. Obično se definiše kao prostorija (područje) na kopnu ili kopnu i moru, organizovana radi obezbeđenja koncentracije i izvođenja ratnih dejstava svih vidova oružanih snaga. Drugo značenje odnosi se na pozadinske jedinice i ustanove u određenom rejonu, čija je funkcija materijalno obezbeđenje vojnih jedinica i ustanova. U užem smislu ovaj pojam se upotrebljava kao zajednički naziv za svaki oslonac određenih delova oružanih snaga, organizovan radi njihovog dejstva. U širem smislu pod vojnom bazom se podrazumeva celokupna teritorija države sa svim ljudskim i materijalnim izvorima.

U oslobodilačkim i revolucionarnim ratovima bazom se obično naziva teritorija na koju se oslanjaju vojne formacije tih pokreta, pored materijalnog i u svakom drugom pogledu.

Funkcija vojnih baza u čisto vojne svrhe sve više se svodi na stacioniranje, snabdevanje i materijalno-tehničko obezbeđenje trupa. Svaka vojna baza ne može da ima sve funkcije. Nekada se baziranje svodi samo na snabdevanje, češće služi kao strategijski ili operativni oslonac za oružana dejstva, a ponekad se svodi isključivo na bezbednosnu funkciju snaga ili same baze od ratnih dejstava protivnika. Često su funkcije višestране, tako da nije lako odrediti koja je najznačajnija. Zajedničko svim vojnim bazama jeste da su uvek oslonac ili osnovica sa koje oružane snage dejstvuju, odnosno počinju operacije. Prema vidu oružanih snaga koje se na njih oslanjaju, vojne baze mogu biti kopnene, pomorske, vazduhoplovne, raketno-nuklearne, vazdušnodesantne, vasijske, a najčešće su kombinovane. Prema značaju, obično su strategijske, operativne i taktičke (strategijsko-operativne, operativno-taktičke).

Međutim, teško je tačno odrediti funkciju određenih baza, naročito onih koje organizuju velike sile, jer njihovu ulogu najčešće prikrivaju i maskiraju, a postojanje baza opravdavaju političkim, nacionalnim, miroljubivim i drugim ciljevima.

Vojne baze velikih sila obično se dele na glavne, pomoćne i isturene. U glavnim se nalaze veoma jake snage sa izgrađenim infrastrukturama (komunikacije, objekti, komandna mesta, aerodromi, nuklearna i druga skloništa itd), a u pomoćnim aerodromi za lovačku avijaciju, stanice za navođenje, raketni položaji, izviđačke i osmatračke stanice, obaveštajni punktovi, meteo-stanice, itd. Neke od ovih baza mogu biti stalne i pokretne, prekomorske i pokretno-manevarske.

a) Baze kopnene vojske

Kao organizovana uporišta (oslonci) za odbranu gradova i država javljaju se još u starom veku u Sumeraca, u Egiptu, Indiji, Kini, Grčkoj i Rimu. Osnovni cilj bio je stacioniranje i materijalno obezbeđenje trupa radi osvajanja, proširivanja imperija i držanja u pokornosti kolonija. U srednjem veku baze su, zbog feudalne rascepanosti obično utvrđeni gradovi ili vojni logori koji kao oslonci služe za obezbeđenje vlasti države koja ih stvara i držanje u pokornosti naroda na čijoj teritoriji su organizovane.

U prvom i drugom svetskom ratu baze dobijaju šire značenje i obuhvataju teritorije jedne ili više država. Postojanje milionskih armija i angažovanje svih ljudskih i materijalnih potencijala dali su ratu karakter totalnih sukoba, tako da se i pojam baze u smislu oslonca proširio na celu državnu teritoriju (u ratu protiv Jugoslavije, na primer, nacistička Nemačka koristila je teritorije Bugarske, Mađarske i Rumunije).

Posle drugog svetskog rata baze su zadržale slične funkcije kao i u ratu. U doktrini NATO — njihov značaj je izuzetno naglašen, jer se polazi od osnovnog stanovišta da se upravo osloncem na baze, uz postojanje ogromnih potencijala nuklearnog i raketnog oružja, obezbeđuje politika prema drugim velikim vojnim silama i malim zemljama. Savremene baze velikih sila se uređuju i opremaju tako da pored jedinica KoV služe ratnom vazduhoplovstvu, vazdušnodesantnim i raketno-nuklearnim jedinicama. Osposobljavaju se kao oslonac za dejstvo i podršku jakih kopnenih snaga na određenom vojištu (ratištu).

b) Baze ratne mornacije (RM)

Baze RM dele se na pomorske i rečne. Pomorska baza je organizovan, uređen i branjen deo akvatorije i teritorije za oslonce snaga RM. Osnovne funkcije su operativna, logistička i zaštitna. Najzna-

čajniji su oslonac RM. Epoha imperijalističkih ratova (druga polovina XIX veka) posebno je istakla značaj pomorskih baza. U borbi za osvajanje novih i očuvanje postojećih kolonijalnih poseda, poseban položaj je imala V. Britanija koja je krajem prošlog veka ustanovila baze na Malti, Sueckom kanalu, na Crvenom moru, dok su SAD stvorile baze na Filipinima, Havajima, kasnije u zoni Panamskog kanala, itd. Baze RM su došle do punog izražaja u drugom svetskom ratu, naročito u osujećivanju podmorničkog rata sila osovine, odnosno zaštiti svojih pomorskih komunikacija. SAD su u drugom svetskom ratu izgradile 434 pomorske baze sa preko 500.000 ljudi. Posle rata, zbog raketno-nuklearnog oružja i usavršavanja avijacije, nastaju značajnije promene u strukturi pomorskih baza — naglašava se potreba za rastresitim rasporedom i podzemnim protivatomskim skloništima.

Rečne i jezerske baze imaju sličnu namenu i karakter kao pomorske, samo što su po obimu i značaju manje.

c) *Vazduhoplovne baze*

Vazduhoplovna baza, kao organizovan i uređen zemljišni prostor na koji se oslanjaju vazduhoplovne jedinice, sastoji se od jednog ili više aerodroma, ustanova i uređaja. Može biti strategijskog, operativnog ili taktičkog značaja. Prema veličini i nameni može biti glavna, pomoćna, istaknuta, savremena ili stalna. Između dva svetska rata razvijen sistem vazduhoplovne baze imale su kolonijalne sile u prekomorskim posedima. Baze su obično organizovane u vojnim područjima koja su omogućavala kontrolu i zaštitu kolonijalnih poseda i dejstvo na susedna područja. Velika Britanija je imala razvijen sistem vazduhoplovnih baza u Egiptu, Jordanu, Palestini, na Arabijskom poluostrvu, u Somaliji, Senegal, na Srednjem istoku, Indiji do Hongkonga; Francuska u Srbiji, severnoj Africi, Indokini; SAD na Havajima, Filipinima, tihookeanskim ostrvima itd.

U drugom svetskom ratu SAD su imale 345 glavnih i 116 pomoćnih vazduhoplovnih baza. Posle rata broj se višestruko povećao, u zemljama uključenim u vojne pakte, najviše u državama NATO. U Zapadnoj Evropi NATO ima 220 baza za taktičku avijaciju, a u V. Britaniji, Španiji, severnoj Africi i Bliskom istoku veći broj baza za strategijsku avijaciju. SAD takođe imaju velik broj baza strategijske i taktičke namene od Južne Koreje preko Japana do Persijskog zaliva, tako da potpuno okružuju azijsko kopno. Za kontrolu Arktika izgrađen je veliki broj baza na Grenlandu, Aleuskim ostrvima i arktičkom području Kanade.

Sovjetski Savez takođe ima velik broj vazduhoplovnih baza u zemljama Varšavskog ugovora i Mongoliji, ali malo na teritorijama nekih drugih zemalja.

d) *Raketno-nuklearne baze*

Nazivaju se i projektilske, a definišu se kao specijalno uređene prostorije u kojima su instalirane rakete sa nuklearno-bojevim glavama strategijske i operativne namene, uređaji za lansiranje i upravljanje, skladišta, potrebne instalacije i dr. Baze te vrste instaliraju se, najčešće, duboko pod zemljom. Njihov broj, lokacija i jačina drže se u najvećoj tajnosti, a imaju ih samo SAD i SSSR.

e) *Vasionske baze*

To je skup instalacija, jedinica i ustanova na kosmodromu ili van kosmodroma sa kojih se lansiraju avionske letelice. Vojne vasijske baze služe za obezbeđenje dejstva vojnih vasijskih sistema. U stručnoj literaturi sve se više pominje mogućnost stvaranja vojnih vasijskih baza u Zemljinoj orbiti i na drugim nebeskim telima sa kojih bi se izvodila dejstva iz vasiona.

Sve posleratne vojnostrategijske doktrine SAD i vojnih blokova (NATO, CENTO, SEATO, ANZUS) polazile su od široko i svestrano izgrađenih oslonaca u vidu vojnih baza različite namene i prisustva trupa na tuđim teritorijama. Uloga baza jača, naročito u poslednjih nekoliko godina kada se ubrzano izgrađuju sve efikasniji sistemi taktičkog nuklearnog oružja. Sve više se govori o mogućnosti upotrebe taktičkog nuklearnog oružja na teritorijama trećih zemalja, pa i teritorijama saveznika, ali ne i na teritorijama nuklearnih sila. Zbog mogućnosti upotrebe ovog oružja baze, posebno one na kojima su stacionirane raketno-nuklearne jedinice taktičke namene, imaju prvo-rzredni vojni značaj.

U uslovima postojanja globalnih strateških koncepcija super-sila i prava po kojima »slobodno more« može biti korišćeno za nesmetanu plovidbu ratnim brodovima, baze i oslonci različitih namena predstavljaju nezamenljiv element u primeni pomenutih koncepcija. Naročito od šezdesetih godina, kada sovjetska ratna flota sve više izlazi na okeanska prostranstva i pojavljuje se svuda gde se pojavljuje i američka flota, pomorske baze različite namene dobijaju još više na značaju. Ove baze uz prisustvo stranih flota, u posleratnom periodu, najčešće su služile za intervencije prema drugim državama neposrednim vojnim angažovanjem ili pretnjom vojnom silom.

Prisustvo stranih oružanih snaga na tuđim teritorijama (baze, trupe) posledica je blokovske politike i pokušaj da se nadmetanjem ostvare politički i vojni uticaj i prednosti u svetu. U skladu s takvim ciljevima izgrađivane su vojne doktrine, koje je trebalo da vojnim prisustvom na teritorijama mnogih država materijalizuju takvu politiku. Vojno prisustvo velike sile ili vojnog bloka na teritoriji druge države izazivalo je suparničku stranu ili vojni blok da čini isto. Stvaranje vojnih blokova i bilateralnih vojnih saveza (ugovora o uzajamnoj pomoći, o snabdevanju oružjem i vojnom opremom) opravdavallo se potrebom nacionalne bezbednosti, bezbednosti prijateljskih i savezničkih država, potrebom obezbeđenja od iznenadnog napada itd.

Međutim, ako se uzme u obzir da svaka od super-sila zasniva bezbednost na strategijskim nuklearnim snagama, koje po pravilu ne moraju da se oslanjaju na savezničke, odnosno tuđe teritorije ni na prisustvo nuklearnih snaga na tim teritorijama, postavlja se pitanje opravdanosti držanja ogromnih vojnih efektivna i bezbroj baza na tuđim teritorijama. Postoji samo jedan odgovor: u svetlu važećih strategijskih koncepcija, rat između vojnih blokova — iako se ne može potpuno isključiti — je realna opasnost na teritorijama trećih zemalja ili na teritorijama saveznika. Zato i dalje jača prisustvo stranih oružanih snaga na tuđim teritorijama, bez obzira što se povlačenjem nekih manjih snaga može steći drukčiji utisak. Usavršavanje oružja i vojne opreme smanjuje potrebu za ljudstvom u vojnim formacijama, pa je moguće da ubuduće dođe do smanjenja trupa ili ukidanja pojedinih baza za koje se oceni da gube funkciju, ali se opšta strategijska situacija u ovom pogledu neće bitnije promeniti.

2. Politički aspekt

Posleratni period karakteriše se, s jedne strane, pokušajima ideološke podele sveta, i kao posledica takve politike, stvaraju se moćne političke, ekonomske i vojne integracije i uporedo s tim nadmetanje u svim područjima sveta radi ostvarenja političkih, ekonomskih i vojnih prednosti. Na drugoj strani javlja se snažan oslobodilački i revolucionaran pokret protiv kolonijalizma, neokolonijalizma, potčinjavanja svake vrste, a kao forma i sadržaj takve borbe javlja se pokret nesvrstanosti, ne samo radi prevazilaženja ideološke i blokovske podeljenosti, već za izgradnju novih odnosa u međunarodnoj zajednici, novi ekonomski poredak i sistem bezbednosti zasnovan na ravnopravnosti naroda, nemešanju, slobodi i suverenitetu država i naroda sveta.

Antihitlerovska koalicija, odnosno savezništvo iz prošlog rata među državama sa različitim političkim sistemima počelo se rušiti odmah po njegovom završetku. Produbljivale su se suprotnosti koje su zaoštrile političku situaciju i onemogućile uspešno rešavanje niza međunarodnih problema. Iz takvih suprotnosti rađaju se dva suprotna vojno-politička tabora koja pokušavaju da u svoje orbite uvuku postojeće i novooslobođene države. Vojna sila ili pretnja silom sve više se koristi u međunarodnim odnosima. Prisustvo oružane sile na tuđim teritorijama stvaranjem vojnih baza ili stacioniranjem trupa dobija sve više na značaju, kako radi očuvanja kolonija, odnosno za borbu protiv oslobodilačkih pokreta, tako i za ostvarivanje svestranog uticaja u novooslobođenim državama, mešajući se u unutrašnje poslove tih zemalja, organizujući pučeve i dovodeći na vlast režime koji su im obezbeđivali uticaj. Pri tome se primenjuju različiti metodi, a strane baze i vojne trupe najčešće postaju pogodni centri za ostvarivanje ovih ciljeva.

Ratovi u Koreji i Vijetnamu, na primer, zatim krizne situacije oko Berlina i u drugim područjima sveta, iskorišćene su za proširivanje i jačanje vojnog prisustva u mnogim državama. Strane vojne baze i trupe na tuđim teritorijama postaju neka vrsta isturenih položaja i uvek spremnih snaga da intervenišu ukoliko budu ugroženi interesi velikih sila koje su stekle određene pozicije u datom području.

Vojno prisustvo na tuđim teritorijama najčešće se reguliše multilateralnim ugovorima u kojima se preciziraju obostrane obaveze, s tim što neki specifični odnosi mogu biti regulisani i naknadno. Jedan od najznačajnijih ugovora koji regulišu i ovu materiju je NATO-pakt, u čijoj osnovi je ideja o vojnoj zaštiti severoatlantskog područja uključiv i Severnu Ameriku, Grčku, Tursku, Sredozemlje i neka područja severno od ekvatora. Takav ugovor uslovio je i raspored stranih vojnih trupa i izgradnju i jačanje postojećih vojnih baza.

Drugi vojno-politički savez ostvaren je na prostoru jugoistočne Azije. U Manili septembra 1954. godine potpisan je SEATO-pakt, koji predviđa zajedničke političke i vojne mere u slučaju da bilo koja od država ugovornica bude ugrožena, ili ugroženi interesi u području koje one označe. Predviđeno je ustupanje vojnih baza ili omogućavanje njihove izgradnje uz obavezno prisustvo savezničkih trupa. Kao posledica ovog ugovora ubrzo su se našle brojne oružane snage SAD na Tajvanu i Filipinima sa veoma razvijenim pomorskim i vazduhoplovnim bazama. Posebnim ugovorom predviđeno je da se uključe Kambodža, Laos i Južni Vijetnam, iako nisu bile članice ovog pakta, a SAD su preuzele obavezu da u slučaju »komunističke

opasnosti« intervenišu svim raspoloživim snagama dok su za druge slučajeve predviđene prethodne konsultacije.

CENTO-paktom dozvoljeno je prisustvo američkih vojnih snaga i izgradnja vojnih baza na širokom području Bliskog i Srednjeg istoka i omogućeno veće američko vojno angažovanje u širokom prostranstvu Indijskog okeana.

ANZUS-sporazumom predviđa se zajednička odbrana Australije, Novog Zelanda, V. Britanije, Malezije i Singapura.

Članice RIO-sporazuma (SAD, Argentina, Bolivija, Brazil, Čile, Kostarika, Dominikanska Republika, Ekvador, Salvador, Gvatemala, Haiti, Honduras, Kolumbija, Meksiko, Nikaragva, Panama, Paragvaj, Peru, Trinidad, Urugvaj i Venecuela), takođe predviđaju međusobnu vojnu pomoć, pa i dozvoljavanje prisustva stranih vojnih trupa u slučajevima opasnosti za bezbednost neke od njih ili zemalja članica sporazuma u celini.

I, najzad, postoji i odbrambeni sporazum ASEEAN — udruženje nacija jugoistočne Azije — čije su članice Indonezija, Malezija, Singapur, Filipini i Tajland. Tri od njih su nesvrstane zemlje, a druge dve uključene u vojno-političke paktove i sporazume.

Zemlje članice Varšavskog ugovora obavezale su se na međusobnu pomoć, uz veliko vojno prisustvo na teritorijama zemalja potpisnica u vreme mira radi odbrane u slučaju ugroženosti postojećeg poretka. Naime, posebnim klauzulama ugovora daje se pravo vojne intervencije u bilo kojoj situaciji ako se oceni da je »ugrožen« socijalizam od spoljnih i unutarnjih neprijatelja.

I jedna i druga super-sila, kao i druge velike sile (V. Britanija, Francuska, pa i Kina) bilateralnim sporazumima obezbeđuju prisustvo vojnih snaga na teritorijama drugih država i izvan postojećih paktova. Svaki od ovih vojno-političkih sporazuma, bez obzira na karakter vojnog prisustva, više puta do sada je iskorišćen za podršku režima u tim zemljama ili za gušenje pokreta za nezavisnost. Afera »Votergejt« i otkrivanje delatnosti CIA, razotkrila je pozadinu nekih zavera i pučeva. Pokazalo se kako su drastični primeri prisustva stranih vojnih trupa i oblici i vrste njihove aktivnosti.

Analizom razmeštaja stranih trupa i vojnih baza mogu se nazreti politički ciljevi za koje su namenjeni. Ako se pažljivije razmotri svako vojno prisustvo vojnih snaga dva bloka, uočiće se da su stacionirane u neuralgičnim područjima, posebno značajnim ne samo sa vojnog već i ekonomskog i političkog stanovišta. Pri tome je jasna tendencija da se, čim se u nekoj zemlji pojave oružane snage jedne od vodećih vojnih sila, odmah osećaju snage suparničke velike sile

u nekoj od susednih zemalja. Tendencija je da se takmičenje nastavlja i da poprira globalne razmere.

U vezi sa mnogostrukom ulogom koja je namenjena vojnim bazama i stranim trupama na tuđoj teritoriji postavljaju se mnogi problemi u odnosu na položaj države na kojoj se baze nalaze. Na primer, kakav položaj ima zemlja koja je ustupila svoju suverenu teritoriju stranoj sili za stacioniranje oružanih snaga ili baza ako iz tih baza ili stranim trupama preduzimaju oružane akcije protiv suvereniteta druge države. Objektivno gledajući, države protiv kojih se preduzimaju akcije mogu državu u kojoj su strane baze i trupe smatrati saučesnikom u agresiji, koji pred međunarodnom zajednicom mora da snosi političku odgovornost. Takve pojave u međunarodnom pravu nisu dovoljno obrađene, niti je precizirana pravna odgovornost države sa čije teritorije se vrši agresija. U poslednje vreme čak ni države članice bloka nisu dozvolile korišćenje baza za pružanje pomoći agresoru (SR Nemačka, Grčka, pa i Španija u poslednjem arapsko-izraelskom ratu).

Međutim, ima i slučajeva kada je na temelju ranijih ugovora izgrađena ili silom nametnuta baza, pa iako je prestao razlog njenog održavanja, sile vlasnice je uporno zadržavaju i koriste za intervencije ili pretnju silom. U tom slučaju država na čijoj je teritoriji baza nema kontrolu na takvim akcijama pa, prema tome, ne može biti ni odgovorna za postupke druge zemlje.

Detant je označen kao proces popuštanja zategnutosti u svetu i izgradnje mira na osnovama miroljubive koegzistencije. U okviru takvog procesa već duže vremena vode se pregovori o smanjivanju oružanih snaga u centralnoj Evropi (MFR ili SOSIN). Cilj tih razgovora je pokušaj da se u prvom redu smanji vojno prisustvo stranih oružanih snaga u centralnoj Evropi gde su koncentrisane najsavremenije i najjače oružane snage dva vojno-politička bloka. Niko ne spori da bi smanjenjem ovih snaga bio stvoren jedan od bitnih preduslova za uspešan razvoj procesa popuštanja ne samo u Evropi. Pregovori, međutim, dosada nisu dali rezultata. Šta više, u poslednjih nekoliko godina vojne snage oba vojna bloka su ojačale i modernizovane novim oružjem. Sudbina ovih pregovora je neizvesna. Međutim, izvesno je, ukoliko ne dođe do bitnijeg smanjenja vojnog prisustva na tuđim teritorijama ne samo u centralnoj Evropi, da se teško može zamisliti bitnije popuštanje zategnutosti i izgradnja svestrane međunarodne bezbednosti.

Povremena zaoštravanja i komplikovanje političke situacije u pojedinim svetskim regionima podstaknuta su često i jačanjem vojnog prisustva, pre svega u zemljama koje takvo prisustvo ne žele

i koje nastoje da povrate suverenitet. Takvi primeri su zona Sueckog kanala 1955—1956. godine, situacija oko Kube i slično. Na drugoj strani mnoge države kvare odnose i često se sukobljavaju sa zemljama na čijoj teritoriji se nalaze strane trupe i baze. Takve države se osećaju ugrožene, povećavaju odbrambene napore, naoružavaju se itd. Često se javljaju zategnuti odnosi koji prelaze u krize širih razmera i prete da prerastu i u rat.

Dosadašnji naponi u OUN i pregovaračkim telima usmereni na uklanjanje stranih vojnih baza i trupa — nisu imali mnogo uspeha. Mnogi od predloga nailaze na otpor i nekih država na čijim se teritorijama nalaze strane trupe i baze. One se pozivaju na suvereno pravo da sklapaju vojne aranžmane, odnosno na pravo da slobodno ustupaju deo svojih teritorija i da niko nema pravo da zahteva njihovo uklanjanje. Obično se prisustvo stranih baza i trupa opravdava agresivnim namerama drugog bloka ili susednih država.

Činjenica je da na teritorijama mnogih nesvrstanih zemalja postoje strane oružane snage i baze. Vojno prisustvo se javlja u različitim oblicima, i to od razvijenih baza do prisustva vojnih instruktora za obuku. No, bez obzira na namenu i uslove pod kojima strane oružane snage stacioniraju, dobijaju olakšice ili određena prava, one su jedan od ozbiljnih uzroka podozrenja i nepoverenja među pojedinim nesvrstanim zemljama. Ovo prisustvo često je uzrok zategnutosti u odnosima, a i elemenat s kojim se računa u narušavanju i razbijanju pokreta nesvrstanih. Činjenica je, takođe, da je 35 nesvrstanih zemalja vezano raznim vojnim ugovorima i sporazumima — sa SAD 18, SSSR 27, Francuskom 12, Kinom 11, V. Britanijom 24. Ima nesvrstanih zemalja koje imaju takve aranžmane i sa više zemalja.

Takvi ugovori i sporazumi nastajali su u posebnim uslovima, kada je ovim zemljama pretila opasnost od strane intervencije pa su ih sklapale s vojnim silama za koje su smatrale da im mogu pružiti pomoć u datoj situaciji. Takvo stanje veoma negativno utiče na pozitivne procese u savremenoj svetskoj situaciji i otežava rešavanje mnogih problema među kojima je svakako trka u naoružanju što teško opterećuje političke odnose i ekonomski razvoj nesvrstanih, odnosno zemalja u razvoju.

3. Pravni aspekt

Pravni osnov stacioniranja stranih trupa i baza je veoma složen i delikatan i sa međunarodnog stanovišta. Kada neka država dobije ili iznudi dozvolu da na teritoriji druge države izgradi vojnu bazu,

odnosno stacionira trupe između njih, postavlja se pitanje pravnih odnosa. Na prvom mestu je sukob oko načela suverenosti države u kojoj se baza nalazi i načela izuzeća države i njenih organa od vlasti na datoj teritoriji. Neposredno posle drugog svetskog rata, a naročito u poslednje vreme, ovo pitanje postaje sve složenije.

Bez obzira na to što je najveći broj baza formiran na osnovu vojno-blokovskih ugovora i odnosa (NATO, CENTO, SEATO, VU), osnovni pravni problemi ipak ostaju, čak i kada su odnosi između dveju zemalja prijateljski. Po pravilu, sukobi se rešavaju na štetu suvereniteta zemlje na čijoj se teritoriji baze uspostavljaju.

Najčešći oblik pravnih odnosa za baze je zakup određene teritorije i akvatorije za određeni rok (10,50 ili čak 100 god.). Zakup je ponekad samo nominalan, a u vojnom pogledu baza je redovno podređena vlastima zemlje koja je organizuje. Nadležnosti za krivične delikte najčešće su u rukama države koja organizuje bazu. Vraćanja baza i instalacije i odlazak stranih trupa takođe se različito regulišu (SAD su zadržale najpre prava za baze u Japanu, dok je najviše suvereniteta nad teritorijama baza zadržala Španija).

Zemlje vlasnice baza nemaju prava da zahtevaju naknadu za investicije kada ih napuštaju, ali nemaju ni obaveza da uspostavljaju pređašnje stanje posle određenog roka. Posebna pravna situacija nastaje kada država koja je na osnovu ugovora dozvolila izgradnju vojnih baza na svojoj teritoriji zahteva napuštanje baza. Obično nastaju veoma složeni politički i pravni problemi, pri čemu treba rešavati vreme napuštanja baza, demontiranje ili preuzimanje vlasništva instalacija bez ili uz nadoknadu itd. Rešenja obično zavise od značaja baze, pre svega sa političkog i strateškog stanovišta, i od odnosa zemalja koje su u pitanju. Iskustvo ukazuje da zemlje vlasnice baza relativno lako napuštaju baze kad ove izgube značaj, ili kad se slične mogu organizovati u zemlji koja ima značajniju vojno-strategijsku ili drugu poziciju. Sudbina baza dosta često zavisi i od promena režima zemlje na čijoj se teritoriji nalaze, od spremnosti i odlučnosti da se one uklone, bez obzira na ugovoreni rok itd.

Međutim, u nekim zemljama, bez obzira na upornost u zahtevima za uklanjanje vojnih baza (na primer, Kube) i internacionalizaciju ovih zahteva preko OUN, SAD nisu pokazale spremnost da ih napuste, insistirajući na ugovorenom roku.

Pravni položaj stranih trupa na tuđoj teritoriji određen je međunarodnim ugovorom i drugim aktima, odredbama međunarodnog prava i normama unutrašnjeg prava države na čijoj se teritoriji nalaze. U miru, ugovorne obaveze ili pravila o položaju stranih trupa

imaju za cilj da maksimalno omogućue korišćenje baza za aktivnosti za koje su namenjene. U ratu ili situacijama nastalim u vezi sa ratom, taj položaj je određen pravilima ratnog prava ili sporazumima zainteresovanih država. Kada je dolazak stranih trupa na određenu teritoriju posledica neprijateljstva, odnosno nasilnog zauzimanja, ili kada ove na njoj ostanu kao okupatorske snage, njihov položaj je određen pravilima ratnog prava (Haška konvencija i Pravilnik iz 1967. i Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vreme rata iz 1949). Međunarodnim sporazumima ili ugovorima određuju se uslovi boravka, mesto ili područja na kojima strane trupe mogu biti raspoređene ili na kojima će delovati, trajanje njihovog boravka, način saobraćaja sa matičnom zemljom i dr. Pravni položaj stranih trupa, bez obzira na prirodu njihovog boravka na tuđim teritorijama, karakterišu određeni imunitet i privilegije, identični ili slični onima koje uživa diplomatsko osoblje (krivični, građevinsko-pravni i upravnim imunitet).

4. Mogućnosti postepenog povlačenja stranih trupa i vojnih baza sa tuđih teritorija

Dosadašnja značajna aktivnost OUN u razmatranju ovog problema ipak se svodila na pojedine slučajeve i situacije kada su neke zemlje, u nemogućnosti da ga same reše, iznosile problem pred svet-sku organizaciju. Radilo se o zemljama koje su odlučile da ostvare punu nezavisnost i suverenost nad svojom teritorijom i koje su smat-rale da im prisustvo oružanih snaga ugrožava bezbednost. Egipat je, na primer, nakon dolaska revolucionarnih snaga na vlast, odlučno zahtevao da se povuku britanske snage i ukinu vojne baze u zoni Sueckog kanala što su Britanci pod pritiskom OUN morali da učine, dok su na drugoj strani svi pokušaji Kube da odstrani i ukine ame-ričku vojnu bazu Gvantanamo, i pored podrške u OUN ostali bez uspeha.

U okviru napora da se Indijski okean pretvori u zonu mira, na predlog Cejlona do sada je velikom većinom, usvojeno nekoliko rezolucija OUN, ali zbog protivljenja velikih sila ove rezolucije se nisu mogle primeniti. Rezolucijama nije implicitno naglašeno da li se pod pojmom zone mira u Indijskom okeanu podrazumeva i ukidanje svih vojnih baza i povlačenje stranih trupa i sa teritorija svih pribrežnih država ili samo sa ostrva (kao što su Dijego Garsija, Sejšelska ostrva) i povlačenje stranih ratnih flota. Treba pretpostaviti da bi takva zona mira bila okrnjena, ukoliko ne bi došlo i do postepenog ukidanja

svih vrsta vojnih baza i povlačenja stranih trupa sa teritorija i akvatorija priobalnih država.

Nesvrstane zemlje, od prvog skupa na vrhu pa do Konferencije u Kolombu, izražavaju zahteve za ukidanje stranih vojnih baza i povlačenje stranih trupa sa tuđih teritorija. Ukazivale su na važnost ovog problema sa stanovišta potrebe jačanja bezbednosti i mira u svetu, prevazilaženja blokovske podeljenosti i zaustavljanja trke u naoružanju, odnosno rešavanja suštinskih problema razoružanja.

Međutim, treba naglasiti da ni u okviru OUN, ni u okviru aktivnosti nesvrstanih zemalja vojno prisustvo stranih trupa nije sagleđavano kompleksno i u celini. Nije dovoljno izučeno ni sa stanovišta problema razoružanja. Međutim, i površna analiza raspoređenosti baza, a naročito aktivnosti koje proizilaze iz stranog vojnog prisustva, ukazuje koliko to utiče na uvećanje troškova u trci u naoružavanju vodećih vojnih sila, i koliko podstiče tu trku u zemljama gde se nalaze strane trupe i vojne baze. SAD, na primer, plaćaju oko dve milijarde dolara godišnje za korišćenje vojnih baza u Španiji, Turskoj i Grčkoj, ne računajući vojnu pomoć koja se po toj osnovi daje, niti troškove za održavanje instalacija i trupa. S druge strane, nekim zemljama, kao što je Malta, glavni prihod je upravo zakupnina koju dobivaju za korišćenje vojnih baza.

Neke aktivnosti OUN u vezi sa razoružanjem imale su, ili mogu imati, pozitivan uticaj u rešavanju ovog problema. Tako na primer, ugovor o bezatomskoj zoni u Južnoj Americi (na osnovu ugovora »Tlatelco«) predviđa zabranu stacioniranja i nabavku nuklearnog oružja u Latinskoj Americi, čime je ova oblast isključena iz namera za stvaranje vojnih baza sa nuklearnim oružjem. Ukoliko bi se ostvarile inicijative o denuklearizaciji Afrike, stvaranju bezatomskih zona na Bliskom istoku i južnoj Aziji, pretvaranju Sredozemnog mora u zonu mira i drugi slični predlozi, suzili bi se prostori za stvaranje baza i njihovo korišćenje za dalje horizontalno širenje nuklearnog oružja, odnosno trke u naoružanju.

U vezi s ovom temom postavlja se mnoštvo pitanja — da li je u sadašnjoj političkoj i vojnoj situaciji moguće prići postepenom povlačenju oružanih snaga i baza sa tuđih teritorija; da li se uopšte može govoriti o popuštanju zategnutosti u svetu kada se na tuđim teritorijama nalaze preko milion i po vojnika i baze najsavremenije opremljene ponegde sa nuklearnim ili drugim oružjem za masovno uništavanje; da li je moguće smirivati krizna i otklanjati ratna žarišta koja prete sukobima širih razmera; i, konačno, da li je u takvim uslovima moguće postići napredak u razoružanju.

U odgovoru na ova pitanja treba, pored svestranih političkih, vojnih, ekonomskih, pravnih i drugih istraživanja, imati u vidu i sledeće činjenice:

— prisustvo stranih trupa i baza je ogromna prepreka koju treba postepeno ali ubrzano otklanjati, jer je to preduslov daljeg popuštavanja zategnutosti u svetu i izgradnje mira i bezbednosti na osnovama Povelje OUN;

— prisustvo tuđih trupa i baza ne doprinosi ni bezbednosti vodećih vojnih sila, a još manje država koje to prisustvo dozvoljavaju;

— takvo stanje podstiče proširivanje i jačanje vojnog angažovanja gotovo u svim regionima sveta, čime se proširuje i jača vojno nadmetanje velikih sila i blokova;

— u vojno nadmetanje upleten je velik broj država, kako članica blokova tako i nesvrstanih koje zbog toga često postaju žrtve stranog mešanja, međusobnog sukobljavanja, građanskih ratova, ratnih oblika agresije pa i ratnih sukoba;

— prisustvo oružanih snaga i baza vodećih sila na tuđim teritorijama direktno utiče na trku u naoružanju i država koje stvaraju baze i onih na čijoj su teritoriji.

— dosadašnji rezultati u uklanjanju vojnih baza i trupa sa tuđih teritorija najčešće su zavisili od volje velikih vojnih sila, odnosno procene značaja, uloge i potrebe njihovog vojnog prisustva sa vojno-strategijskog i političkog stanovišta, pri čemu se nisu uvažavali stavovi ni aktivnost OUN.

Ukoliko zbog složenih i veoma različitih razloga postoje velike teškoće u uklanjanju vojnog prisustva sa teritorija država članica vojnoblokovskih saveza, sigurno je da su mogućnosti veće da se taj proces ubrza na teritorijama vanblokovskih država, naročito nesvrstanih. U tom pogledu nesvrstane zemlje mogu da odigraju krupnu ulogu, utoliko pre što na svim svojim skupovima ukazuju na negativne posledice prisustva stranih trupa i baza na tuđim teritorijama za svoju nezavisnost, mir i bezbednost u svetu.